

ՀՏԴ: 371.31

**ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԴԱՍԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ
ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԸ**

Շ.Մ.Մարտիրոսյան

*Մաթեմատիկայի և բնագիտության դասական դման մեթոդիկայի
ամբիոն*

Աշխարհագրությունը հնագույն գիտություններից է: Այն անընդհատ զարգացել ու լրացվել է տնտեսական ու գործնական հայտնագործություններով, մեծ դեր խաղացել մարդու աշխարհաճանաչման, գիտական մտքի զարգացման ու պրակտիկ գործունեության կազմակերպման գործում:

Այժմ, ԳՏՀ նվաճումների պայմաններում, աշխարհագրությունը դարձել է գիտության ժամանակակից կարևոր ուղղություններից մեկը, իր ճյուղերով՝ գիտությունների համակարգ, ավելի մեծացել է աճող սերնդի աշխարհաճանաչման, կրթական ու դաստիարակչական նրա նշանակությունը:

Անճանական փորձից և ուսումնասիրություններից պարզվում է, որ լեթն ոչ բոլոր, ապա հանրակրթական շատ դպրոցներում աշխարհագրության դասը, ինչպես բովանդակությամբ, այնպես էլ կազմակերպման ու անցկացման մեթոդներով հիմնականում կրում է ավանդական բնույթ, երբեմն ժամանակի սցիալական պահանջին գիտական ու դաստիարակչական, սովորողների ընդհանուր զարգացման մակարդակին ու հետաքրքրություններին ոչ համապատասխան:

Հանրակրթական դպրոցների, նույնիսկ լավագույն գնահատականներով շատ շրջանավարտներ բարձրագույն դպրոց են գալիս այդ մասնագիտության նկատմամբ ոչ ճիշտ պատկերացմամբ, առանց նախնական ընտրության, չցուցաբերելով համապատասխան գիտելիքներ դասագրքի, հասարակ վարժությունների ու քարտեզների սահմաններում: Այս բավականին լուրջ խնդիրներ է առաջացնում երիտասարդի հետագա զարգացման, մասնագիտանալու, կյանքին լիարժեք նախապատրաստվելու գործում:

Ներկա հոդվածը համետ փորձ է՝ օգնելու հանրակրթական դպրոցների աշխարհագրության ուսուցիչներին՝ լրացնելու առարկան ուսուցանելու բազմամյա փորձը, այն նպատակաուղղելու առաջադրվող պահանջների ու խնդիրների իրագործմանը, ապահովելու նրա գիտական ու աշխարհաճանաչողական ժամանակակից մակարդակը, որի կարիքը զգացվում է:

Ինչպես բոլոր գիտությունների, այնպես էլ աշխարհագրական գիտության զարգացմանը համընթաց կատարելագործվել է նրա դասավանդման մեթոդիկան: Հանրակրթական դպրոցում, որը ներխանների աշխարհաճանաչման, մտածողության, գիտական մտքի զարգացման, որպես մարդ ձևավորման կարևոր օղակ է, աշխարհագրության ուսուցումը, նրա ուսուցման մեթոդիկան վճռական դեր են խաղում: Ուսուցման նպատակով օգտագործվում են դասագրքերը, ուսուցչի խոսքն ու զրույցները, քարտեզները, մի շարք դիտողական այլ պարագաներ, աշխարհագրական հրապարակ, տպագիր հրապարակումներ, հեռուստացույցի հաղորդումներ, էքսկուրսիաներ, ներկաբանական նյութեր և այլն:

Ըստ էության դրանք կապված են միմյանց հետ, լրացնում, ունենալով իրենց յուրահատուկ տեղը:

Այնուամենայնիվ, աշխարհագրության հիմնական ուսուցումը կատարվում է դասի ձևով, որի արդյունավետությունը մեծ չափով կախված է նաև նրա կազմակերպման ու անցկացման մեթոդիկայից:

Անկասկած, յուրաքանչյուր դաս ուսուցչի ստեղծագործությունն է, որի հաջողությունը պայմանավորված է ուսուցչի անձնական գիտելիքներով, ընդունակություններով ու մանկավարժական վարպետությամբ: Սակայն, կան երաշխիքներ, որոնցով պետք է կառուցել դասը, բարձրացնել նրա ուսուցողական, դաստիարակչական դերը:

Այդ երաշխիքները, որոնք կարելի է համարել ուսուցման օրենքներ (չսահմանված) ու օրինաչափություններ, բոլոր դեպքերում ուսուցմանը խթանող հանգամանքներ, մոտավորապես կարող են լրել հետևյալ բովանդակությունը.

1. Ամենից առաջ սովորողների մեջ արմատավորել հետաքրքրություն, սեր գիտության նկատմամբ, նրա բացառիկ դերը ժամանակակից կյանքում, սերտ կապվածությունը աշակերտի անընդհատ զարգացման գործընթացի հետ:

2. Ստեղծել և կենդանի պահել սովորողների ստեղծագործական երևակայությունը, որը բնի իրական կյանքից, մշտապես կապված լինի կյանքի հետ, նրա մակարդակին, հայտնի երևույթներից տանի անհայտի պարզաբանմանը, հետազոտմանը:

3. Չստիպել սովորողներին բավարարվելու դասագրքում կամ ուսուցչի կողմից շարադրված գիտելիքներով, որոնք, սակայն, չպետք է կասկածի տակ առնվեն, այլ ընդունվեն որպես հիմք, ճկվեն: Դրանց պետք է հաջորդեն սովորողի ինքնուրույն աշխատանքը, ակտիվ գործընթացը, որն ամրապնդում է գիտելիքները, ստեղծում հմտությաններ ու կարողություններ:

4. Ուսուցիչը միշտ պետք է լինի մանկավարժական բարձրության վրա, մասնագիտությանն ու դասավանդման մեթոդիկային տիրապետող, բազմակողմանի զարգացած, միաժամանակ դասարանից չկտրված, հասկանալի, օրինակելի

5. Չաստիճանափակվել մասնագիտությանը, անխախտ պահել աշխատանքային, միջնորդավորված ուսուցման սկզբունքը, միջառարկայական կապերը, հատկապես ճշգրիտ գիտությունների՝ մաթեմատիկայի, ֆիզիկայի, երկրաչափության հետ, որը կոնկրետացնում ու պարզեցնում է տվյալ օբյեկտի կամ երևույթի չափն ու պատկերը:

6. Բացատրությունները հասցնել տրամաբանական, ամբողջական ավարտի, օրինակներով հասկանալի դարձնելով դրանք:

Օրինակ. 7-րդ դասարանում ուսումնասիրվում է «Աշխատանքի աշխարհագրական բաժանումը» թեման: Ուսուցիչը թվարկում է արտադրության տեղաբաշխման գործոնները: Այն կոնկրետ ու պատկերավոր դարձնելու նպատակով առաջարկում է տեղաբաշխել գյուղատնտեսության ճյուղերը, օրինակ, [ԼՂՏ լեռնային Բարվաճառ-Քաջաթաղ և հարթավայրային Մարտակերտ-Մարտունի շրջաններում]: Առաջարկում է միաժամանակ որոշել հանրագիտությունում զգալի տարածք զբաղեցնող այդ շրջանների յուրացվածությունը բնակչության միջին խտության միջոցով և համեմատել հանրապետությունում միջինի հետ (տվյալները կարող են լինել մոտավոր): Դրանք միմյանց հետ կապված են, լրացնում ու բացահայտում են: Քանի որ չոչափում է նաև բնակչության խտության մասին հասկացությունը, որը, ջգովք, դպրոցներում աշակերտների կողմից հաճախակի կրկնվում է՝ «Մեկ թվմ վրա ապրում է... ոչ ճիշտ արտահայտությունը, ուսուցիչը նշում է, որ դա մաթեմատիկական մեծություն է, ստացվում է բնակչության թիվը բաժանելով տվյալ տարածքի թվմ քանակի վրա գործողությամբ: Առաջարկում է բերել նման այլ օրինակներ:

Կամ 5-րդ դասարանում դասի թեման մասշտաբն է: Ուսուցչի պահանջով սովորողները պատասխանում են՝ ի՞նչ է մասշտաբը գրքային սերտած հասկացությունը, բաժանում ենք խմբերի՝ փոքր, միջին, մեծ: Սակայն տրված թվերը շփոթություն են առաջացնում: Միջամտում է ուսուցիչը. պարզվում է, որ մասշտաբը փոքրացման չափ լինելով հանդերձ հարաբերություն է, այսինքն քանիքորոշ մասի հարաբերություն ամբողջի նկատմամբ: Ինչքան նրկորդ մասը մեծ է, այնքան փոքր է մասշտաբը և ընդհակառակը: Այս մաթեմատիկական պարզ ու հասարակ գործողությունը հստակեցնում է հասկացության իմաստը և յուրացվում աշակերտների կողմից հենշտ ձևով: Այնուհետև ուսուցչի պահանջով աշակերտները կատարում են վարժություններ քարտեզի վրա:

Բարձր դասարաններում տնտեսությունների նկատմամբ օգտագործվում են «Ինտենսիվ» և «Էքստենսիվ» հասկացությունները: Պարզվում է, որ դրանք պետք է որոշել ոչ թե համախառն բերքի (կամ նրա դրամական արժեքի), այլ մեկ հեկտարի հաշվով (հեկտարի, ֆուրաժային կովի և այլն) բերքատվությամբ կամ մթերատվությամբ:

Երևույթի նման պարզաբանումը գիտակցական ըմբռնումից աստիճանաբար տանում է գիտականի, որը ուսուցման նպատակն է, որը և պետք է ապահովել դասի պրոցեսում:

Միջառարկայական կապերը բարձր դասարաններում օգնում են լրացնելու այն բացերը, որոնք կարող են առաջանալ երևույթների միակողմանի, զուտ աշխարհագրական բացատրություններից: Օրինակ, երկրորդ համաշխարհային պատերազմում պարտություն կրած, տնտեսապես քայքայված Գերմանիայի արագ զարգացումը, ճապոնական «Ջրաշրջը», որը տեղի ունեցավ նոպատերազմի ժամանակաշրջանում, այսպես կոչված աշխարհագրական բացատրություններին պետք է «Օգնության բերել» պատմական, քաղաքական բացատրությունները, որոնք անհրաժեշտ են դրանք հասկանալի դարձնելու համար:

Աշխարհագրության ժամանակակից դասի կառուցվածքն առաջին հերթին պետք է բխի առարկայի գլխավոր, այնուհետև դասի կոնկրետ թեմայի նպատակից, խնդիրներից ու բովանդակությունից, որի խորը տիրապետումը ուսուցչի պարտքն է: Պետք է նշել նաև, որ դասը ոչ միայն աշխարհագրական գիտելիքների հաղորդման, սովորողների կողմից դրանց յուրացման, այլև իրականության ճանաչման գործընթաց է, ուսուցչի և աշակերտի համատեղ աշխատանք: Ուսուցչի ղեկավարությամբ աշակերտը ավելի ակտիվ պայմաններում, ճանաչում է բնության և հասարակական կյանքում տեղի ունեցող բարդ ու բովանդակալից երևույթները, օրինաչափությունները, դրանց փոխադարձ անխախտ կապերը, դրանց նկատմամբ ձևավորում իր պատկերացումները, մտածողությունն ու աշխարհայացքը: Դասի էությունը պետք է լինի կենդանի իրականությունից վերացական մտածողության անցման գործընթաց, մի շղթա, որն ապահովում է սովորողի մտավոր զարգացումը: Պետք է հաշվի առնել, որ ժամանակակից իրական աշխարհն իր հակադրություններով նաև սովորողների մտածողության ու մտահոգությունների առանցքն է՝ դրանց նկատմամբ լուրջ վերաքննումով: Չպետք է նրանց հուսախաբ անել:

Հասկանալի է, որ գոյություն ունի պետական ծրագիր, և առաջին հերթին ուսուցիչը պետք է առաջնորդվի դրանով, իրականացնի այն: Պետք է նշել նաև, այն ոչ մի չափով չի նսմանցում ուսուցչի ղեկը: Ընդհանրապես, ուսուցիչը կենդանի լեզվով ստեղծած պատկերներով լրացնում, ամբողջացնում է ծրագրային նյութը, ներքին տրամաբանական կապերով պայմանավորված այն դարձնում մտապատկերների ու ըմբռնումների համակարգ, աշակերտների մտածողությանը տալիս ցանկալի ուղղություն, կողմնորոշում: Անժխտելի է նաև ավանդական ուսուցիչ-աշակերտ որոշակի հարաբերությունների, ուսուցչի անհատական հեղինակության ստեղծման անհրաժեշտությունը:

Դասի կազմակերպման հիմքում ունենալով դասական և ժամանակակից մեթոդների մի քանի տարբերակներ (որոնց առնվազը պետք է ծանոթ լինել), ուսուցիչը պետք է ձգտի ունենալ իրական արդյունավետությամբ հարմարեցված իրենը՝ ավելի մեծ տեղ ու ժամանակ պահանջող հոգևոր, բարոյական, ազգային, մեր յուրահատուկ երկրամասի նկատմամբ հայրենասիրական դաստիարակությամբ, երբեմն հակասական, բայց իրական փաստերի, իրականացված պատմական երազանքի, ձեռք բերած մեծ հաղթանակի, հասարակական կտրուկ շրջադարձի իմաստավորման անհրաժեշտության բացատրություններով:

Աճող սերնդի դաստիարակության գործում հայրենասիրությունը միշտ էլ եղել է արդիական: Այժմ հարազատության ու հպարտության վնիզ գզացմունքով մենք սիրում ենք մեր արդար պայքարով ու այրմամբ ամեն տեսակի ենթակայություններից ազատագրված, ինքնուրույն ու անկախ մեր հայրենիքը և ամբողջ էության պատասխանատու ենք նրա պաշտպանության ու ապագա զարգացման համար:

Ուսուցիչը դասի պրոցեսում չպետք է մոռանա «հ^ինչպես» հարցի մասին, այսինքն նյութը ինչպե՞ս առավել հետաքրքիր ուսումնասիրել գիտական պարզ ու հասկանալի ձևով: Նման պահանջի ղեկավարում կապահովվի մասնագիտական ընդհանուր մանկավարժական բարձր պատրաստվածություն, դասավանդման մեթոդիկայի մշտական կատարելագործում:

Խոսափելով առաջնայինը գիտակա^ռն (մասնագիտական), թե՞ մեթոդական պատրաստվածությունը համարելու՝ մասին վիճաբանությունից, դրանք գնահատել որպես դասի հաջողության և արդյունավետության համարժեք երաշխիքներ, անդրադառնանք այն խնդիրներին, որոնցով բնութագրվում է ժամանակակից աշխարհագրական գիտությունը՝ գիտությունների իսամակարգում, նրա տեղն ու դերը, տեսական ու գործնական նշանակությունը:

Խնդիրները, որոնք արծարծված են հանրակրթական և բուհական դասագրքերում, ծանոթ են ուսուցիչներին և աշակերտներին, խմբավորվում են.

-Ընդհանուր խնդիրներ մեր մոլորակի, մասնավորապես նրա աշխարհագրական թաղանթի՝ մարդ ոլորտի, դրանց հետ կապարվող կործանարար երևույթների մասին, որոնք իրենավանում կրում և հետազոտվում են տեսական, քաղաքական, տրամաբանական բնույթով:

-Երկրորդ կարգի խնդիրներ են առաջացել և առաջանում են բնության և հասարակական կյանքում տեղի ունեցող մակրոմակարդակով (մեծամասշտաբ) կործանարար երևույթների հետևանքով և դրանց լուծման ուղիների մշակումը մասամբ աշխարհագրական գիտության, նրա տեսական ու մեթոդիկայի զարգացման, կատարելագործման խնդիրն է: Դրանց առաջին օրինակը ավելի ու ավելի մեծացող վտանգներով բնապահպանության

հիմնահարցն է, աշխարհագրական թաղանթում կենդանական ու անկենդան ռեսուրսների ակնհայտորեն նվազումներով, նրա տարածական ընդգրկումներով նրևույթը:

-Ննդիրների նրբորդ խումբը վերաբերում է մեզո և միկրո մակարդակով տեղի ունեցող փոփոխություններին և դրանց հետևանքով առաջացող հիմնախնդիրներին: Նման խնդիրներ առաջանում են տարբեր մայրցամաքներում, աշխարհամասերում, ընդարձակ տարածաշրջաններում, համեմատաբար փոքր պետություններում, գեոհամակարգերում և կրում են ավելի կոնկրետ բնույթ, պահանջում գործնական լուծում:

Այդ խնդիրներին ծանոթացումը, առավել ևս մոտիկից պարզաբանումը աշխարհագրության դասին ինչպես գիտական, այնպես էլ կառուցողական տեսք են տալիս, ամրապնդում նրա կապը իրականության, մյուս գիտությունների հետ, դարձնում ժամանակակից:

Աշխարհագրության դասի գլխավոր նպատակի՝ սովորողների աշխարհաճանաչումը, նրանց մտահորդոնի ձևավորումը, կատարվում է ոչ միայն դասի պրոցեսում ուսուցչի անմիջական միջամտությամբ ու վերահսկողությամբ, այլև շրջապատի, կյանքի ազդեցությամբ: Աշակերտի համար դրանք ծառայում են որպես «վերահսկիչ» լամպ, որը և «պարտադրում է» նրա համոզումները, ըմբռնումը, պատկերացումը: Հաշվի չառնել այդ հանգամանքը, նշանակում է չհասկանալ սովորողներին, ինքդ էլ մնալ անհասկանալի, դաստիարակության գործում չքայլել հասարակության գարգացման ներկա պայմաններին համեմատ:

Ամփոփում

Դպրոցի վերակառուցման, մասնավորապես ԼՂՀ աշխարհագրության դասավանդման բարելավման հետ կապված փոխվում են որոշակի պահանջներ, որոնց լուսաբանմանն է նվիրված սույն հոդվածը:

Դիտարկված բազմաթիվ փաստերի, անձնական մանկավարժական փորձի և դրանց տեսականի լույսի տակ ամփոփումների հիման վրա հոդվածում նախանշվում են առավել օպտիմալ տարբերակներ, որոնք, ըստ իս, բխում են և ուղղված են վերը նշված պահանջներին իրականացմանը:

Резюме

Статья посвящена освещению вопросов, связанных с изменением определенных требований, предъявляемых к реформе школы, в частности улучшению преподавания географии НКР.

В статье на основании рассматриваемых многочисленных фактов, личного педагогического опыта и их теоретического осмысления отмечаются наиболее оптимальные варианты, которые способствуют реализации указанных требований.

Փրականություն

1. Даринский А.В., Методика преподавания географии. Москва. Изд-во "Просвещение", 1975г.